

Eekschillen: Seizoensarbeid uit vroeger tijden

Inleiding

Eek is een streeknaam voor eik. Eekschillen is het verwijderen van de schors van de (inlandse) eik in de periode dat deze 'mals' wordt, dat wil zeggen: als de sapstroom van de wortels naar de takken op gang komt. Dit gebeurt in het voorjaar als de temperatuur stijgt. Tijdens de eerste weken van dit proces kunnen bomen of struiken gekapt of gezaagd worden zonder blijvende schade aan de boom toe te brengen.

Het gebruik van eek.

Zoals gezegd wordt het eikenhakhout ontdaan van de schors. Deze schors, eigenlijk de bast en de schors, bevat stoffen die een dierenhuid kunnen looien tot leer. Zo'n huid op zich is niet duurzaam omdat deze uit eiwitten bestaat en die bederven nu eenmaal, denk maar aan ons voedsel. Het looiproces is het dusdanig bewerken van de huid, dat deze niet meer aan bederf onderhevig is. De looistoffen veroorzaken chemische reacties in de huid waardoor deze bestand wordt tegen rottingsbacteriën. Bovendien blijft de huid soepel als deze opdroogt. Dan kunnen er schoeisel, riemen, kleding, tassen en dergelijke van gemaakt worden. Het toepassen van leer als grondstof is al duizenden jaren oud. Bij toeval zal wel ontdekt zijn dat huiden niet meer bederven als ze met vochtige boomschors in aanraking komen. De eikenschors, maar ook de schillen van de acaciaplant en de mimosa onder andere, bleken een looiende werking te hebben. Zo is met vallen en opstaan in de loop der jaren veel kennis en ervaring opgebouwd om bijvoorbeeld een koeienhuid geschikt te maken voor zoolleer of leer voor tuig of welk ander doel ook.

Dit looien gebeurde vroeger in de dorpen en in de steden. Allerlei straatnamen herinneren nog aan dit beroep: woorden als Looierij, Looierstraat komen we nog op menige stadsplattegrond tegen. Zelfs de naam Looiersgracht zie je soms. Dit geeft aan dat een deel van de stadsgracht voor dit proces gebruikt werd. Meestal werden de huiden in kuilen of vaten gelegd en tussen de huiden werd de gemalen eikenschors, de run, gestrooid. De vaten werden gevuld met water en het looiproces nam een aanvang. Stoffen in de schors, het looizuur, werkten, zoals gezegd, in op de huiden. Dit proces kon vele maanden duren; voor goed zoolleer was zelfs twee jaar nodig. Als het looiproces voltooid was en een goed, weerbestendig soort leer was ontstaan kon de schoenmaker, tassenmaker of stoffeerder aan de slag. Omwonenden van zo'n looierij waren niet altijd gelukkig met het bedrijf omdat het looien met veel stank gepaard ging. Het zal ze dan

ook niet gespeten hebben dat deze activiteiten geconcentreerd werden in fabrieken en uit de bebouwde kom van dorpen en steden verdwenen. Tegenwoordig is het looiproces versneld door technische verbeteringen, maar plantaardige looistoffen worden ook nu nog gebruikt. De Langstraat in Noord-Brabant werd een bekende streek waarin huiden werden verwerkt tot leer en de Nederlandse schoenenindustrie heeft zich dan ook in de buurt van deze leerlooierijen gevestigd.

Waarom gingen de Veluwenaren eken?

Op de Veluwe waren voor de Tweede Wereldoorlog de landbouw en de bosbouw belangrijke bronnen van inkomsten. Industrie bestond slechts op bescheiden schaal en veel mensen waren afhankelijk van wat de grond opleverde. De boerenbedrijven waren klein, alleen langs de 'zee', de voormalige Zuiderzee, woonden de wat 'grotere' boeren. Landarbeiders en daggelders stonden onder aan de maatschappelijke ladder en leidden noodgedwongen een eenvoudig bestaan. Behoorlijke sociale wetgeving kwam eigenlijk pas na de Tweede Wereldoorlog tot stand, de Werkloosheidswet is van 1949. Als je geen werk had, werd er vaak armoede geleden. Voornamelijk de winter was een moeilijke periode en in noodgevallen heeft de diaconie van de kerk heel wat moeten bijspringen. In het voorjaar en in de zomer werd het geld verdiend om het hele jaar te kunnen doorkomen en eventuele schulden bij de kruidenier of bakker, bij wie men had kunnen 'poffen', af te lossen. Iedere landarbeider probeerde zelf één of meer koeien te krijgen, een geit, kippen en een varken om geen melk, vlees en eieren te hoeven kopen. Ook had men meestal wat grond gekocht of gepacht zodat aardappelen,

rogge en groenten verbouwd konden worden. Met hard werken, zuinig leven en een beetje geluk kon men zo de eindjes aan elkaar knopen maar ziekte of een misoogst kon jarenlange arbeid soms te niet doen. Het werken bij een boer, liefst vast werk gedurende het hele jaar, leverde geld op. Andere bijverdiensten waren ook welkom zoals bosbessen plukken, sprokkelhout verkopen, varens en mossen zoeken en verhandelen, eikels en dennenappels verzamelen en soms stropen.

Zo is het eekschillen voor de arme Veluwebewoners een belangrijke mogelijkheid geweest om na de lange winter in korte tijd relatief veel geld te verdienen. Dit gebeurde kennelijk al honderden jaren. Al in 1648 vermeldt Ernst Brinck in zijn Beschrijving van Harderwijk dat de stad een bloeiende handel kende in eek of schors van eikenhout. In Nederland is in vroegere jaren het eiken- en berkenbos veel overheersender geweest dan het naaldbos, dat nu overal te zien is. Bosexploitatie met als doel hakhout en run kwam veel voor en gebeurde op een intensieve manier, plaatselijk met bemesting, grondbewerking en begreppeling. Door economische oorzaken zoals de invoer van industrieel gemaakte looistoffen en de invoer van looi-extracten uit het Zuid-Amerikaanse quebracho-hout verminderde de vraag naar run die in Nederland geproduceerd werd in het laatste deel van de 19e en in het begin van de 20e eeuw. Bovendien speelde de opkomst van de steenkoolmijnbouw in Zuid-Limburg een rol waardoor de vraag naar brandhout minder werd. Boseigenaren hebben dus genoeg redenen gehad om op andere vormen van bosexploitatie over te gaan.

Vraag, Aanbod

Eikschillers gevraagd.

2 ploeg Eikschillers gevraagd, mooie bosschen, goed loon. Ruim werk, door T.J. J. DE GROOT, Lippenhuizen, (Friesland).

Waar gingen ze naar toe?

Behalve op de Veluwe kwamen de eikenbossen ook veel voor in de Friese Wouden, Drenthe en in de Kop van Overijssel. Eikenhakhout of akkermaalshout langs de akkers leverde eveneens geschikt hout om te eken.

Handelaren gingen naar de grondbezitters in deze streken en kochten dan de kaprechten in bepaalde bospercelen. Deze 'holtbaozen' hadden contacten met Nunspeetse families en schreven deze dan aan met de vraag of zij op die percelen wilden gaan houten. Zo werd het eekschillen in Nunspeet genoemd. De families gingen met graagte hierop in en dit alles verklaart de jaarlijkse trek van gezinnen naar het noorden. Na

de winter werd alles in gereedheid gebracht: bijlen en zagen werden geslepen, de kruiwagen werd nagekeken, voedsel werd ingeslagen, zeildoek gerepareerd, kortom voorbereidingen voor een lang verblijf buiten het dorp werden getroffen. De hele buurt leefde mee. Vanaf 1870 werd 's zondags voor het vertrek in de kerk een bidstond gehouden. Traditie was dat de dominee preekte uit Psalm 121:

Ik hef mijn ogen op naar de bergen
Vanwaar zal mijn hulp komen?
Mijn hulp is van de Here
Die hemel en aarde gemaakt heeft enz.

Na de dienst kregen de gezinnen christelijke lectuur van de Kerkenraad mee en de volgende dag vertrok men. In 1924 waren er nog 24 Nunspeetse families die wegtrokken.

Vooraf 'op de Zoom', het deel van het dorp beginnend op het huidige oude industrieterrein tegen de spoorlijn en doorlopend tot Hulshorst, woonden de ekers. Vele woonden in de voor deze streek kenmerkende locomotiefhuisjes. Begin mei kon je dan zien hoe deze huisjes werden dichtgespijkerd. De koe, als men die had, werd naar opoe gebracht. Have en goed werden op kruiwagens geladen en bepakt en bezakt gingen de

families lopend richting Elburg naar de haven, vanwaar ze de boot naar Lemmer namen.

Haasloop Werner geeft in 1845 een kleurrijke beschrijving van deze tocht: 'Voor een vreemdeling levert zulk een optocht een belangrijk gezicht op, en hij –die dezen trein volgt en ziet hoe dezelve aan de haven van Elburg, (buiten de Zeepoort, thans Vischpoort) halt houdt, alle meubels en huisraad ontlaadt, hoe ieder gezin op de kade het bivouac opslaat, en daar, omschanst door hunne kisten en kisten, zich als het ware te huis bevindt; hoe de moeders hare zuigelingen verzorgen, als waren zij beveiligd voor de oogen van iedere aanschouwer; hoe ieder gezin zich om een kist verzamelt ten einde een koude maaltijd te nuttigen, - zoude zich in de armere luchtstreken van Italië verplaatst menen te zien, waar zoo vele Lazaroni hun leven onder de blote hemel doorbrengen, of hij zoude in den waan verkeeren, dat hij eene afdeling van die armoedige Duitschers zag, welke door honger gedreven, hun vaderland verlaten, om te beproeven, of het vrije Amerika hun minder stiefmoederlijk zal behandelen'. Niemand bleef achter, tenzij je te oud was of ziek. 'Wie kloppen kan, die mut mee' was het devies. Het verhaal gaat dat ooit in het veld drie oude vrouwen aan het werk waren, die samen 265 jaar oud waren. Zelfs de zogenaamde 'platte kinderen', baby's die nog niet konden lopen, en dus in de kruiwagen op strohaksel werden gelegd, waren van de partij. Over de kruiwagen kon het in lijnolie gedrenkte 'oliekleed' gespannen worden als het regende. In Lemmer werden ze soms door de houthandelaar met een wagen opgehaald, maar als deze er niet was liepen ze naar het bos waar ze de komende weken zouden doorbrengen. Met de komst van het spoor werd het gebruik van de boot natuurlijk minder. Bekend is dat Baron C.W.F. Mackay, die van 1908 tot 1938 burgemeester van Nunspeet was, de houters persoonlijk een ontbijtkoek meegaf bij het instappen van de trein. Wanneer ze in Friesland waren, begeleidde de dorpsjeugd de eekschillers wel met het volgende liedje:

'Daar komen de eekschillers van Veluwe an,
ze hebben de geit op de wagen gespannd,
ze hebben op de hei hun hutten gebouwd,
ze gaan naar de bossen en kloppen het hout.'

Leefomstandigheden in het eekschillersgebied

De handelaar had voor onderkomen gezorgd bij een boer, maar het kwam in de 19e eeuw ook voor dat in het veld een kuil gegraven werd en met hout, plaggen of zeildoek een soort hut werd gemaakt. Hierin huisde men 's nachts. In 1910 doet de inspecteur van de Volksgezondheid onderzoek naar de 'tijdelijke verblijven van de seizoenarbeiders in Friesland, Groningen, Overijssel en Drenthe' en constateert dat vele gezinnen in hooischuren slapen op een laag stro. Hij schrijft onder meer in zijn verslag: 'In het Hollandscheveld, gemeente Hoogeveen, vond ik een gezin werkzaam als volgt: E. Pater van Nunspeet, met vrouw, twee zoons van 22 en 15 jaar en één dochter van 11 jaar. Dit gezin had ter beschikking een houten keetje, zonder raam of luchtkoker, lang 3.50 m, breed 2.5 m, hoog aan twee zijden 2.- m en onder de nok 2.60 m en gedeeltelijk gedekt met asfaltpapier. Deze kleine verplaatsbare keet diende als nachtverblijf voor het vyftal huisgenoten, bovendien voor het schaap, dat men 's nachts om verschillende redenen niet buiten kon laten, en tot berging van een groote kist waarin goederen en levensmiddelen geborgen werden. Een houten vloer of enige afscheiding ontbrak, waarom op den boschgrond een stroobed met eenig beddegoed tot gemeenschappelyke slaappleats diende. Met hun vyven konden zij per week ongeveer F 35,- verdienen. Het hoofd van het gezin vond het uitnemend, dat een nader onderzoek plaats vond, omdat hy, juist op den morgen van mijn bezoek, aan houtbaas Prins medegedeeld had een volgend jaar niet weer in zulk een ongeschikte keet te willen verblijven.' Het is duidelijk dat de inspecteur vindt dat de huisvesting slecht is, want elders

vervolgt hij zijn rapport met: 'Uit het boven megedeelde blykt overtuigend, dat de tydelyke verblyven van houthakker-schillers in veel opzichten onvoldoende zijn. Allen hebben my verklaard, dat zy verbetering noodig achten, maar de omstandigheid, dat zy na een korte tyd van velerlei ontberingen en harden arbeid, met een goed gevulde beurs huiswaarts kunnen gaan, maakte hen zeer inschikkelijk.' Op de plaats van bestemming wachtten de eekschillers een warme dag af, omdat bekend was dat dan het sap in de struiken begon te stromen. Dan was het werken geblazen, van de vroege ochtend tot de late avond. Om vier 's morgens werd begonnen door de mannen, de vrouwen

kwamen wat later. Men hield zich aan een strak tijdsschema en er werd doorgewerkt tot negen uur 's avonds. Iedere keer werd het werken onderbroken voor het drinken van koffie, eten van brood of de warme maaltijd. Aan een driepoot hing een koffiepoot of een gietijzeren ketel zodat gekookt kon worden. Het water werd uit de sloot of vaart gehaald, het werd gezeefd, gekookt en weer gezeefd en was dan geschikt om gedronken te worden. De geit, de daglonerskoe, leverde de melk voor de kinderen en voor de koffie. Bruine bonen, kapucijners en varkensvet werden vaak van huis in de 'boskist' meegenomen en in het veld zorgde moeder dan voor het eten, aangevuld met aardappels en sla van de boer. Het gesmolten vet diende als jus. 'Je moest snel eten, anders was het vet weer gestold, en dat smaakte niet', vertellen de houters. Op het brood werd deze reuzel ook wel als broodbeleg gedaan. Wanneer je voedsel wilde bewaren om op een later tijdstip van de dag op te eten zocht je een 'mik', een gevorkte tak, en die stak je in de grond. Hierin hing je dan de broodzak of de mand. Albert Westhuis, geboren in 1924, ging als kind van nog geen jaar oud met zijn ouders naar Friesland en tot de Tweede Wereldoorlog hebben hij en zijn familieleden hier 'gehout'. Hij vertelt: 'Het waren de jonge bossen waarin gewerkt werd, van 10 tot 14 jaar oud. Mijn vader kapte of zaagde de bomen, mijn oom haalde de takken van de stam, een ander familielid kapte de stammetjes op lengte'. 'Drie handen en een kijkuit' (iets extra) was de standaard, dit is ongeveer 40 cm. Vervolgens werden de stammetjes zo lang beklopt tot de schors los liet. Dit moest je niet te lang doen om de schors niet te beschadigen: een paar tikken aan de ene kant van het stammetje, een paar aan de andere kant en dan kon je het hout uit de bast schuiven. Vrouwen en jongens deden dit lichtere werk met speciale klopbijlen die wat grootte en gewicht verschilden. Dit hing weer van de dikte van de stam af. De takken en stammetjes werden dan ook gesorteerd op dikte. Je hield dan onder andere het talhout over, dat per vimme, 104 stuks, verkocht werd, vooral als brandhout. Dit vond zijn weg naar de grote steden, maar bekend is dat ook palingrokerijen en visdrogerijen afnemers waren. Zelfs staken Volendamers met hun botters de Zuiderzee over om dit talhout op te halen. De palen, het dikste hout, waren bestemd voor de mijnen en de bongel, iets dunner, werd in de kachel gestookt. Het dunste hout, de takken en twijgen gingen naar de bakkers voor de oven. Het eigenlijke eekschillen, het kloppen, werd in een kuil gedaan, om niet de hele dag gebogen te moeten staan. Eerst werd in het bos wat ruimte gemaakt, het klopveldje en hierin werd dan een gat gegraven van ongeveer 60 cm diepte, de afstand van knie tot voet. Op de rand van de kuil was een 'beukenbluk', een stuk stam van een beuk van ongeveer 80 cm lengte ingegraven. De helft ervan stak boven de grond uit. Op dit blok werden de stammetjes geklopt. 'Je had vaak kloven in je handen die pijn deden, maar als je doorging met kloppen totdat de kloven gingen bloeden, was je de pijn kwijt', vertelt een oude Vierhouder die in zijn jonge jaren nog geëekt heeft. Albert Westhuis vertelt: 'In de kloven van je hand kon je ook warme pek doen, dit liet je drie dagen zitten en de wonden van je handen waren genezen. Ook hielden sommigen hun handen wel in de urine. Je liet dit intrekken in de huid en wanneer je na een uur je handen in de beek waste, was de pijn ook minder'.

De eek, de schil van de eik dus, werd tussen vier paaltjes gestapeld. Wanneer de ruimte tussen de palen vol was werd de eek samengebonden met een twijg en werd per mudde verkocht, zo'n 136 pond. De schors werd dan naar de eekmolens vervoerd, die het fijn maalden. In Meppel bijvoorbeeld wordt in een krantenartikeltje van 28 juli 1860 vermeld hoe 169 wagens met 800 mudden eikenschors van 70 kg werden aangeleverd. De houters werkten ook de hele zaterdag tot

zes uur. Zondag was de rustdag die dan ook gebruikt werd om het tekort aan nachtrust in te halen en ervaringen met andere houtende dorpsgenoten uit te wisselen. 'Na twaalf tot zestien weken gewerkt te hebben, was er van het bos niet veel meer over, behalve de stobben, maar na tien jaar waren deze wel weer zo ver uitgegroeid dat er opnieuw geëekt kon worden', verteld Albert Westhuis.

Deze stobben of stronken konden wel 300 jaar oud zijn. Wanneer een bos niet meer gebruikt werd om te eken, werden deze stronken soms op 'enen' gezet, dat wil zeggen: één tak kreeg de gelegenheid tot boom uit te groeien, de eikenspaartelg. Het gevolg is dan wel dat je te kleine bomen op grote stronken krijgt. Kenners kunnen nu nog zien dat er vroeger geëekt is. In de gemeente Nunspeet herinneren straatnamen nog aan de houtersperiode: namen als Eekschillersweg, Talhoutweg en Houtersweg zijn daar voorbeelden van. In vele Nunspeetse families bestaan nog herinneringen aan deze tijd. De vermoeiende tochten met kruiwagens of karren naar het noorden zullen niet gauw vergeten worden. Een oude Nunspeetse vertelt daarover: 'mien moe ging oek op een keer mee eken. Ze leup van Reintjen op alle dagen. Ze kwam zo schrooi (mager) as een talhout weerumme. Ze hef de tied (het leven) er bie ehouden mit melkmoes (een gerecht van karnemelk met gort en rozijnen en rookworst) en 'schellas' (een strook varkensribbetjes)'. Nu nog zijn er contacten tussen Nunspeetse en Drentse families, die stammen uit de eekschillers-periode. Nunspeetse kinderen hebben hun eerste levenslicht in Friesland of Drenthe gezien maar ook zijn er Nunspeeters overleden in het noorden. De akten opgemaakt voor deze gebeurtenissen zijn in de archieven nog te raadplegen.

Huiswaarts

Omstreeks St. Jan, dit is op 24 juni, stopten de houters met het werk. Er zijn ook wel verslagen van ekers die langer doorgingen, maar na St. Jan laat de schors moeilijker los en dat maakt het werken niet gemakkelijker. De gezinnen gingen terug naar de Veluwe, de schulden werden betaald en het leven van alledag hernam zijn vertrouwde gang. Soms bleven er nog mannen achter in het noorden om de boer te helpen bij de hooioogst. Ook wordt wel beschreven hoe mannen naar Holland trokken om als seizoenarbeider te werken of naar de Achterhoek gingen om geld te verdienen door rogge te maaien. Van de houthandelaar hadden ze een voorschot gekregen maar de definitieve afrekening kwam vaak later. Deze was afhankelijk van de marktprijs. In 1895 werd voor goede kwaliteit eek f. 3,50 tot f. 3,75 voor 136 halve kilo's betaald volgens de Meppeler Courant. Na de Tweede Wereldoorlog is er niet meer 'gehout', op grote schaal althans. Zoals vermeld is de vraag naar de in Nederland geproduceerde run verdwenen. Gelukkig kwam in Nunspeet geleidelijk meer werkgelegenheid buiten de land-en bosbouw zodat het ook niet meer nodig was uit houten te gaan in het noorden. Alleen in de herinnering zal het eekschillen nog voortleven als voorbeeld van seizoensarbeid uit het verleden onder omstandigheden die nu niet meer geaccepteerd zouden worden.

Bronnen

- Jac. Overeem, *De eekschillers van Doornspijk*
- R.B. van der Molen, *Eekschillers op pad*
- Interview A. Westhuis, Knipselverzameling W. Bonestroo
- Over eekschillen of eken, Oudheidkundige Vereniging 'Herderewich'
- Nunspeet 1910, deel 2, Werkgroep archief en genealogie 'Nuwenspete'

Door: Eric de Graaf

Illustraties:

Fotoverzameling J.J. Plender
Fotoverzameling J. van Eijck
Fotoverzameling W. van Norel
Fotoverzameling A. Holstege

©Stichting Oudheidkamer Nunspeet